

بازشناسی و اولویت‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی در نقش‌آفرینی توسعه‌ی پایدار روستایی بر اساس مدل ارسته (مورد مطالعه: میراث فرهنگی اورامان)

محمد رضا رضوانی^۱، محمد محمودی^۲ و پیمان قدسی^{۳*}

۱. استاد تمام گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۲. دکترای برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری توسعه روستایی، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۳. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی آمایش سرزمین، دانشکده‌ی جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۶

اطلاعات مقاله چکیده

یکی از کلیدی‌ترین موضوعات در مباحث مربوط به میراث فرهنگی موضوع ارزش است؛ چراکه تمام آنچه ما در رابطه با میراث فرهنگی انجام می‌دهیم اعم از شناسایی، حفاظت و معرفی همه به خاطر ارزش‌هایی است که در میراث فرهنگی مستتر است. همچنین مخرنی غیرقابل جایگزین دانش و یک منبع ارزشمند برای رشد اقتصادی، اشتغال و ارتقای انطباق اجتماعی است که می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ی در توسعه‌ی پایدار داشته باشد. با اهمیت این موضوع، پژوهش حاضر باهدف بازشناسی و اولویت‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی در توسعه‌ی پایدار منطقه‌ی اورامان تدوین گردیده است. تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر روش تحقیق آمیخته، از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی و از نظر ابزار مبتنی بر مشاهده، مصاحبه و پرسشنامه می‌باشد. جامعه آماری تحقیق حاضر را متخصصین و کارشناسان حوزه میراث فرهنگی و گردشگری منطقه اورامان، فرمانداری‌های و بخش‌داری‌های منطقه اورامان و مدیران محلی (دهیاران و شوراهای اسلامی) تشکیل می‌دهند. در بخش اول این پژوهش جهت بازشناسی ارزش‌های میراث فرهنگی منطقه اورامان، مطالعه اسنادی و مصاحبه با جامعه کارشناسان-متخصصان صورت گرفته است. در بخش دوم به منظور اولویت‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی منطقه در تحقق توسعه پایدار، ظرفیت‌های شناسایی شده در قالب ۱۱ ارزش در پرسشنامه‌ای تحت عنوان میزان اهمیت هر یک از ارزش‌ها در تحقق توسعه پایدار به تفکیک سه بعد اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و زیست‌محیطی طراحی و توسط جامعه کارشناسان، نخبگان محلی و مدیران روستایی (۱۴۶ نفر) مورد ارزیابی قرار گرفته است. در نهایت بر اساس تکنیک آنتروپی وزن دهی شاخص‌ها و بر اساس تکنیک ارسته رتبه‌بندی ارزش‌ها صورت می‌گیرد. نتایج پژوهش بیانگر ۴۶ ظرفیت در قالب ۱۱ ارزش در منطقه می‌باشد که از میان این ارزش‌ها به ترتیب ارزش‌های معنوی با ۳۵۸/۵ نمره در رتبه اول، تاریخی با ۳۶۷/۵ نمره رتبه دوم، معماری با ۴۴۴/۵ نمره رتبه سوم، تفریحی با ۴۹۷ نمره رتبه چهارم، اجتماعی با ۵۲۰/۵ نمره رتبه پنجم، محیط‌زیست با ۶۳۱ نمره رتبه ششم، آموزشی با ۵۵۷/۵ نمره رتبه هفتم، تنوع زیستی با ۶۳۱ نمره رتبه هشتم، بصری با ۶۷۲/۵ نمره رتبه نهم، هنری با ۶۷۵ نمره رتبه دهم و ارزش علمی با ۸۳۳ نمره در رتبه یازدهم به ترتیب دارای بالاترین و پایین‌ترین اهمیت در نقش‌آفرینی میراث فرهنگی بوده‌اند.

کلید واژه‌ها: بازشناسی، میراث فرهنگی، توسعه‌ی پایدار، اورامان، ارسته.

دوره ۲، شماره ۴، تابستان ۱۴۰۰
صص ۶۴-۷۴

DOR:20.1001.1.27173747.1400.2.2.5.3

مقدمه

یکی از کلیدی‌ترین موضوعات در مباحث مربوط به میراث فرهنگی موضوع ارزش است؛ چرا که تمام آنچه که ما در ارتباط با میراث فرهنگی انجام می‌دهیم، اعم از شناسایی، حفاظت و معرفی همه به خاطر ارزش‌هایی است که در میراث فرهنگی نهفته است (حجت، ۱۳۸۵: ۹۵). امروزه صنعت جهانگردی و گردشگری در اقتصاد کشورهای جهان دارای جایگاه مهمی است و پس از صنایع نفت و خودروسازی، سومین صنعت درآمدزای هزاره‌ی جدید و فعالیت مهمی برای کسب درآمد و توسعه‌ی پایدار در کشورها محسوب می‌شود (سازمان جهانی جهانگردی، ۲۰۰۷: ۱۱). به طوری که در ۸۳ درصد از کشورهای جهان این صنعت در شمار ۵ منبع اول درآمدزا قرار داشته و ۱۰/۷ درصد از کل اشتغال جهانی به این بخش تعلق دارد و از هر ۹ شغل یک شغل مربوط به گردشگری است. از این رو لزوم توجه به مقوله‌ی سیر و سیاحت و گردشگری، به‌عنوان پدیده‌های جدید در زندگی ماشینی قرن بیستم و یکم بسیار احساس می‌شود و اهمیت این فعالیت روز به روز در دنیا افزایش می‌یابد (WTO, 2018: 78).

در میان اجزاء مختلف گردشگری، گردشگری تاریخی و فرهنگی از دیرباز مورد توجه بوده و سهم عمده‌ای از میان شاخه‌های متنوع صنعت گردشگری به خود اختصاص داده است. در ارتباط با اهمیت این شاخه از صنعت گردشگری (میراث فرهنگی) می‌توان گفت: یکی از مهم‌ترین شاخص‌ها برای شناسایی ارزش‌های تاریخی و فرهنگی در کشورها وضعیت آثار تاریخی- فرهنگی با ارزش ثبت شده در فهرست آثار جهانی است (شادمهر، ۱۳۹۴: ۸). بدین‌سان در ادبیات سازمان جهانی یونسکو، میراث فرهنگی به مثابه ثروت بشری تلقی می‌شود که از نیاکان گذشته پویه و پویش خویش را در بستر زمان و مکان ادامه داده تا به دست مردمان امروزی رسیده (مستکین، ۱۳۹۴: ۲) و بیان‌کننده‌ی پیشینه‌ی تاریخی، تمدن و فرهنگ هر کشوری است (رضوانی، ۱۳۸۷: ۶۸).

کشور ایران نیز به دلیل قدمت طولانی استقرار انسان، جغرافیای خاص و تنوع طبیعی مملو از تجربه‌های تاریخی، رشد و توسعه و چگونگی مقابله با تهدیدها و تبدیل آن‌ها به فرصت‌های بی‌ظنیر و پایداری است که ناشی از دانش سرزمینی و انتقال آن از یک نسل به نسل بعد همراه با افزودن تجارب و یافته‌های علمی جدید طی قرون متمادی بوده است (طالبیان، ۱۳۹۴: ۱). ایران به گواه سازمان جهانی یونسکو، از نظر وجود آثار تاریخی و فرهنگی در میان هشت کشور نخست جهان جای دارد و از منظر جاذبه‌های اکوتوریستی و تنوع اقلیمی جزو پنج کشور برتر دنیاست. این آثار فرهنگی- تاریخی که پیوندی ناگسستنی با فضای جغرافیایی اطراف خود دارند و موجبات تحسین همگان شده و گردشگری فرهنگی را نیز در پی داشته‌اند، عامل بسیار مناسبی برای توسعه همه‌جانبه‌نگر و به‌عبارتی توسعه‌ی پایدار هستند (گیاهی و متشکری، ۱۳۹۴: ۲). هرچند روش‌های دستیابی به توسعه پایدار گوناگون و متفاوت‌اند و با توجه به بسترهای کاری و فعالیت‌های موردی هر جامعه و در رابطه با امکانات بالقوه طبیعی و انسانی موجود در هر کشور اتخاذ می‌شوند، اما میراث فرهنگی و طبیعی از جمله عواملی هستند که به طور مشترک و در کنار عوامل دیگر می‌توانند سهم مؤثری در توسعه پایدار داشته باشند (بحرالعلوم و نصرالهی، ۱۳۹۴: ۲). لذا جامعه ایران با وجود فرهنگ غنی ایرانی- اسلامی و تمدن چند هزار ساله، از ظرفیت کافی برای حرکت به سوی توسعه‌ی پایدار برخوردار است (پرویزی، ۱۳۹۴: ۷)؛ بنابراین یکی از کلیدی‌ترین موضوعات در مباحث مربوط به میراث فرهنگی موضوع ارزش است؛ چراکه تمام آنچه ما در رابطه با میراث فرهنگی انجام می‌دهیم اعم از شناسایی، حفاظت و معرفی همه به خاطر ارزش‌هایی است که در میراث فرهنگی مستتر است. میراث فرهنگی اعم از ملموس و ناملموس، متضمن ارزش‌های بسیاری هستند که این ارزش‌ها عموماً، ذاتی خود آن منبع‌اند (چرخچی، ۱۳۸۲: ۲۱). چراکه از نسل‌های پیشین به ما رسیده و ما متعهد به حفاظت آن برای نسل‌های آینده هستیم. همچنین میراث فرهنگی یک مخزن غیرقابل جایگزین دانش و یک منبع ارزشمند برای رشد اقتصادی، اشتغال و ارتقای وفق اجتماعی است. اطلاع از زندگی گذشتگان، یک منبع الهام‌بخش برای متفکران و هنرمندان و یک راهبر برای صنایع فرهنگی و خلاق است (بروجنی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳)؛ بنابراین در برخورد با محوطه‌های میراث فرهنگی علاوه بر بازشناسی ارزش‌ها باید به نقش‌آفرینی آن‌ها در توسعه‌ی پایدار توجه داشت.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

منطقه اورامانات واقع شده در دو استان کردستان و کرمانشاه، با سابقه زیست هزاران ساله خود از جمله مناطق فرهنگی کشور ایران محسوب می‌شود که در درون خود گنجینه‌ی بی‌بدیلی از چگونگی تعامل انسان با محیط خشن و سخت کوهستان را به نمایش گذاشته است. پژوهش حاضر باهدف بازشناسی و اولویت‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی در توسعه‌ی پایدار روستایی در منطقه اورامان گردآوری گردیده است. همچنین در دهه‌ی اخیر مطالعات متعددی در زمینه جایگاه میراث فرهنگی در توسعه‌ی پایدار صورت گرفته است که از این دسته از مطالعات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: بونشیس در پژوهشی با عنوان «توسعه پایدار، میراث فرهنگی و توانمندسازی جامعه» مدیریت میراث فرهنگی و موزه شناسی را به‌عنوان ساخت‌های غربی در بافت مراکشی که توسط استعمار فرانسوی به طرزی ریشه‌دار ایجاد شده‌اند، با یکدیگر ترکیب می‌کند و تمامی جنبه‌های توسعه‌ی پایدار را بررسی می‌نماید و الحاق و جریان اصلی فرهنگ و میراث فرهنگی را در اقدامات پیشرفت بانک جهانی با تأکید بر برنامه توان‌بخشی فامدینا^۱ که به تلاش‌های بانک جهانی به‌منظور اثبات میراث فرهنگی به‌عنوان بخشی از توسعه‌ی پایدار صورت خارجی می‌بخشد، می‌پردازد (Bounhiss, 2010: 15).

باشی در پژوهشی با عنوان «میراث فرهنگی آلبانی منبع اقتصادی برای توسعه‌ی پایدار اقتصادی» اشاره می‌کند که میراث فرهنگی شامل مواردی از جمله سکه‌های قدیمی، لباس، ابزار موسیقی، مجسمه‌ها و اشیای حفاری شده توسط حفاری‌های باستان‌شناسی می‌شود که در موزه‌ها تحت عنوان میراث فرهنگ آلبانیایی، محافظت می‌شوند. این میراث علاوه بر یک منبع اقتصادی از طرف جذب گردشگران از کشورهای مختلف، نشان‌دهنده تمدن آلبانی برای نسل‌های آینده می‌باشد (Bashi, 2015: 89-94).

رشید در پژوهشی با عنوان «شناخت گذشته برای آینده‌ی پایدار: ترسیم نقشه فرهنگی میراث مالایی» اشاره کرده است که فرهنگ و میراث دو آلمان اصلی هستند که باید توسط افراد دخیل در توسعه شهری و روستایی شناخته و درک شوند. در این پژوهش اشاره گردیده است که داده‌های متقن و جامع درباره فرهنگ و میراث به‌منظور شناخت جامعه آن و ایجاد محیطی پرمعنا تر برای نسل‌های حاضر و آینده ضروری هستند (Rashid, 2016: 7-10).

در کشور ایران نیز در ارتباط با ضرورت حفظ میراث فرهنگی به‌عنوان عاملی بر توسعه پایدار پژوهش‌هایی صورت گرفته است. رضوانی در پژوهشی با عنوان «حفاظت مشترک از میراث فرهنگی و طبیعی، ضرورت دستیابی برای دسترسی به توسعه پایدار» اولین گام در فرآیند توسعه‌ی پایدار را شناسایی محیط‌زیست طبیعی و انسانی و حفاظت از آنچه در آن نهفته یعنی میراث طبیعی و فرهنگی می‌داند. ایشان اشاره می‌کنند اگرچه در دست‌یابی به توسعه‌ی پایدار عوامل متعددی نقش دارند، اما آنچه در رابطه با میراث طبیعی و فرهنگی حائز اهمیت است برنامه‌ریزی در سطوح ملی و جهانی است و این کار مستلزم یک سیاست‌گذاری واقع‌بینانه و عادلانه و همکاری تمام ارگان‌های دولتی، سازمان‌ها، مراکز علمی و پژوهشی، بخش خصوصی و نیروهای کارآمد مردمی است (رضوانی، ۱۳۷۹: ۱). مهدوی و همکاران در پژوهشی با عنوان «نقش موزه‌های میراث روستایی در توسعه فرهنگی روستایی» دریافته‌اند که موزه میراث روستایی در زمینه اجتماعی- فرهنگی دارای اثرات مثبت خیلی زیادی بوده است. پس می‌توان بیان کرد که موزه در این زمینه موفق عمل کرده است؛ بنابراین لزوم احداث موزه‌های میراث روستایی به‌ویژه در نواحی روستایی مطرح می‌شود که می‌توانند از لحاظ اجتماعی- فرهنگی مفید واقع شوند (مهدوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۴). بحرالعلوم و همکاران در پژوهشی با عنوان «حفاظت از میراث فرهنگی، سرآمدی بر توسعه‌ی پایدار» ضمن مشخص ساختن جایگاه میراث فرهنگی در توسعه‌ی پایدار مشخص نموده‌اند که شناسایی گروه‌های ذی‌نفع در حفظ و اعتلای میراث فرهنگی می‌تواند زمینه شناسایی و سازمان‌دهی مالی مناسب برای تصمیم‌گیری در زمینه منابع مالی عرضه خدمات میراث فرهنگی رسیدن به توسعه پایدار و نیز نهاد مناسب برای تصمیم‌گیری را فراهم نماید (بحرالعلوم و همکاران، ۱۳۹۴: ۴). ایمانیان و همکاران در پژوهشی با عنوان «بازشناسی

¹ Famedina

بازشناسی و اولویت‌بندی / رضوانی محمودی و قدسی

ارزش‌های میراث تاریخی در بافت قدیم گرگان و کاربرد آن در توسعه شهری» دریافته‌اند شهر گرگان در دوره‌های تاریخی دچار دگرگونی‌های زیادی شده است، بافت قدیم استرآباد که هسته‌ی مرکزی گرگان امروزی است دارای یک بافت ارزشمند می‌باشد که عناصر معماری و شهرسازی باارزشی در درون آن شکل گرفته است. هرچند امروز شهر جدید بر ساختار قدیم شکل و توسعه‌یافته ولی ناهمگونی و تضاد آشکار بین هسته اولیه و شکل جدید شهر صورت گرفته، شهر قدیم که زمانی پویا بوده، امروز به دلیل بی‌توجهی مسئولان و بی‌تفاوتی ساکنان که بیش‌تر از مهاجرین‌اند و دلبستگی و تعلق به محیط ندارند دچار آسیب و تخریب فرا کالبدی و کالبدی شده است (ایمانیان و همکاران، ۱۳۹۳: ۲). هرچند در ارتباط با میراث فرهنگی و توسعه‌ی پایدار مطالعات متعددی صورت گرفته است اما اکثر مطالعات صورت گرفته به صورت نظری به بررسی نقش توسعه پایدار بر میراث فرهنگی پرداخته یا میراث فرهنگی را تنها مؤثر بر بعد اقتصادی دانسته‌اند. در این پژوهش هدف بر آن است که ضمن بازشناسی ارزش‌های میراث فرهنگی به رتبه‌بندی اهمیت آن‌ها در نقش‌آفرینی توسعه‌ی پایدار روستایی منطقه اورامان بپردازد. لذا این پژوهش از حیث اکتشافی بودن، ارزش‌های میراث فرهنگی و رتبه‌بندی اهمیت آن‌ها در نقش‌آفرینی توسعه‌ی پایدار با پژوهش‌های صورت گرفته متفاوت بوده و دارای نوآوری می‌باشد.

روش پژوهش

منطقه‌ی اورامان با وسعتی برابر با ۱۸۴۰ کیلومترمربع، با گنجینه‌ای از میراث طبیعی همچون مناظر طبیعی هماهنگ و متنوع، همراه با پوشش گیاهی، صخره‌ها، رودخانه‌ها، آبشارها و نظایر آن و میراث فرهنگی معنوی در قالب مراسم، زیارت، رسوم، جشن‌ها، در کنار عوامل کالبدی در نوار کوهستانی غرب ایران واقع شده است. این منطقه بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۵) دارای ۴ نقطه شهری، ۸۲ آبادی دارای سکنه و دارای ۷۸۴۳۰ نفر جمعیت بوده است. از این تعداد ۸۳/۳۳ درصد در نقاط شهری و ۶۶/۱۷ درصد در نقاط روستایی ساکن می‌باشند.

شکل ۱. موقعیت سیاسی و جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی، از نظر روش تحقیق آمیخته (کمی-کیفی)، از نظر ماهیت توصیفی-تحلیلی و از نظر ابزار مبتنی بر مشاهده، مصاحبه و پرسش‌نامه می‌باشد. جهت گردآوری اطلاعات در پژوهش حاضر از دو روش کتابخانه‌ای و پیمایشی استفاده می‌گردد. جامعه آماری تحقیق حاضر را متخصصین و کارشناسان حوزه‌ی میراث فرهنگی و گردشگری منطقه‌ی اورامان، فرمانداری‌های و بخش‌داری‌های منطقه‌ی اورامان و مدیران محلی (دهیاران و شوراهای اسلامی) تشکیل

می‌دهند. در این پژوهش از شیوه نمونه‌گیری آمیخته، یعنی ترکیب هر دو شیوه نمونه‌گیری کمی و کیفی استفاده می‌شود که هدف نمونه‌گیری کمی، داشتن نمونه نمایا و معرف از جامعه آماری و هدف نمونه‌گیری کیفی، هدفمندی است. در بخش اول این پژوهش جهت بازشناسی ارزش‌های میراث فرهنگی منطقه اورامان، مطالعه اسنادی (اطلاعات ثبتی سازمان گردشگری و میراث فرهنگی استان کردستان و کرمانشاه) و مصاحبه با جامعه کارشناسان- متخصصان صورت گرفته است. در بخش دوم پژوهش به منظور اولویت‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی منطقه در تحقق توسعه پایدار از تکنیک ارسته استفاده گردیده است. بدین منظور ظرفیت‌های شناسایی شده در مرحله قبل در قالب ۱۱ ارزش در پرسش‌نامه‌ای تحت عنوان میزان اهمیت هر یک از ارزش‌ها در تحقق توسعه پایدار به تفکیک سه بعد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی شامل ۱۰ شاخص (جدول ۳-۳) طراحی و توسط جامعه کارشناسان، نخبگان محلی و مدیران روستایی (۱۴۶ نفر) مورد ارزیابی قرار گرفته است. در نهایت بر اساس تکنیک آنتروپی وزن دهی شاخص‌ها و بر اساس تکنیک ارسته رتبه‌بندی ارزش‌ها صورت می‌گیرد.

یافته‌ها و بحث

بررسی ظرفیت‌های میراث فرهنگی منطقه اورامانات بر اساس مطالعه اسنادی، مصاحبه و مشاهده عینی بیان‌گر وجود ۴۶ ظرفیت در قالب ۱۱ ارزش در منطقه می‌باشد (جدول ۱). در ادامه به منظور اولویت‌بندی ارزش میراث فرهنگی منطقه اورامانات در تحقق‌پذیری توسعه پایدار به تفکیک سه بعد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی پرداخته شد که ۱۰ شاخص استخراج شد (جدول ۲)؛ که ۱۱ ارزش در پرسش‌نامه‌ای تحت عنوان میزان اهمیت هر یک از ارزش‌ها در تحقق توسعه پایدار به تفکیک سه بعد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و زیست‌محیطی طراحی و توسط جامعه کارشناسان، نخبگان محلی و مدیران روستایی (۱۴۶ نفر) مورد ارزیابی قرار گرفته است. در ادامه بر اساس تکنیک آنتروپی وزن دهی شاخص‌ها انجام شد (جدول ۳) و در گام بعد، جمع‌بندی یا درجه برتری ارزش‌های ۱۱ گانه میراث فرهنگی منطقه بر یکدیگر مشخص شده (جدول ۴)

جدول ۱. ظرفیت‌های فرهنگی منطقه اورامانات برحسب مطالعه اسنادی، مصاحبه و مشاهدات عینی

ارزش	ظرفیت
ارزش تنوع زیستی	تنوع گونه‌های گیاهی (گونه‌های گیاهی این منطقه با ۲۵ درصد از کل گونه‌های گیاهی اروپا برابری می‌کند. همچنین گونه‌های گیاهی این منطقه برابر با یک‌پنجم کل گونه‌های گیاهان ایران است) و جانوری همچون سمندر خال زرد که مختص این منطقه بوده و نسل آن در حال انقراض می‌باشد، مناطق حفاظت‌شده و شکارممنوع در منطقه.
ارزش امکانات محیط‌زیست	آب‌وهوای مطبوع و تمیز، خاک حاصلخیز، چشمه‌های معدنی و درمانی همچون چشمه درمانی روستای هجیج.
ارزش بصری	کوهستان، دره‌ها، رودخانه‌های جذاب همچون رودخانه سیروان، آبشارها و چشمه‌ها همچون آبشار بل و کانی سالار.
ارزش تاریخی	گونه‌های مسکونی قدیمی، آرامگاه، چله‌خانه و باغ‌های تاریخی همچون باغ پیر شالیار، بقایای قلعه‌های تاریخی.
ارزش معماری	گونه معماری مسکونی در منطقه (معماری و بافت روستاها متشکل از معماری خشکه چین و بافت پلکانی، معماری منطبق بر توپوگرافی منطقه)، گونه معماری بیلاق، تراس‌بندی برای کشاورزی، خانه پیرشالیار، پل‌های بافته شده با شاخه درختان، ارتباط مستقیم معماری با طبیعت پیرامونی در منطقه، معماری تمام سنگی روستاهای منطقه.
ارزش اجتماعی	سیستم مدیریت محلی همچون نحوه‌ی مدیریت آب کشاورزی در منطقه، الگوی زندگی مشارکت جمعی، آداب‌ورسوم سنتی منطقه در ارتباط با ازدواج، همچون مراسم پخت آش مراسم عروسی، ویژگی‌های قومی و مذهبی، بازی‌های محلی (زه لنگ له وپا، هه لور پلور ته کامه، خه لاتی مه لاتی و غیره)، گویش‌های محلی (هورامی و جافی)، جشنواره‌های مرتبط با محصولات کشاورزی منطقه همچون جشن انار در سروآباد و توت‌فرنگی در سنندج.

ارزش هنری	معماری، صنایع‌دستی (دستباف‌ها، منبت‌کاری، سفال‌گری، زیورآلات و غیره)، اشعار محلی، موسیقی و آوازهای محلی (سیاوچمانه، ورده بزم، چه پله، گریان و هوره جافی)، ادبیات غنی منطقه، لباس‌های محلی منطقه.
ارزش معنوی	اجرای مراسم آئینی و اجتماعی هم‌چون مناسک زیارتی پیر شالیار و مراسم کمسای، وجود آرام‌گاه‌ها، درختان مقدس، مراسم عرفانی رقص و سماع.
ارزش آموزشی	نهادهای مردمی فعال در ارتباط با حفاظت از منظر فرهنگی منطقه، گروه‌های حامی محیط‌زیست در منطقه، علاقه مردم اورامان به ترویج و معرفی فرهنگی اورامی.
ارزش علمی	ساختار شکل‌گیری روستاها و گونه‌شناسی خانه‌ها، تداوم استفاده از مصالح بومی از گذشته تا امروزه و مطالعه سیر تغییر در شیوه‌ی استفاده، مطالعه بر فن‌های باستانی در تقسیم آب و مدیریت آب در منطقه، تداوم بسیاری از آیین‌ها و مناسک در منطقه و امکان مطالعه بر ریشه‌های آئینی و اعتقادی این مناسک.
ارزش تفریحی	گردشگری خلاق با هدف تجربه زندگی فردی مردم منطقه‌ی اورامانات، بوم‌گردی و طبیعت‌گردی، گردشگری غذا (منطقه اورامانات از نظر غذاها و نان‌های سنتی، طبیعی و ارگانیک هم‌چون کلانه شناخته شده می‌باشد)

برگرفته از: مطالعه‌ی اسنادی نگارنده (بهرام‌جردی و همکاران، ۱۳۹۶؛ طالب نیا و یوسفوند، ۱۳۹۵؛ مولانایی و سلیمانی، ۱۳۹۵؛ اردلان و احمدی، ۱۳۹۲؛ صفاری و حمزه محمدی، ۱۳۸۴؛ حنیفی و همکاران، ۱۳۹۴؛ احمدی، ۱۳۸۰؛ نقره کار و همکاران، ۱۳۹۱؛ مردانی و همکاران، ۱۳۹۰؛ ورهرام، ۱۳۷۳) مبتنی بر دسته‌بندی ارائه شده توسط میچل (۲۰۰۵)؛ مصاحبه با گروه‌های ذینفع و برداشت‌های میدانی، ۱۳۹۹

جدول ۲. شاخص‌های تحقق‌پذیری توسعه پایدار

شاخص	مؤلفه
ثبات اقتصادی	تنوع‌بخشی اقتصادی و آسیب‌پذیری از مهم‌ترین بدهای ثبات اقتصادی به شمار می‌روند. اشتغال‌زایی، ایجاد زمینه‌های کسب درآمد و کارآفرینی، سرمایه‌گذاری و جذب سرمایه، تنوع شغلی، اشتغال بانوان و جوانان از سایر مؤلفه‌های مطرح در این شاخص است.
رفاه اقتصادی	از مهم‌ترین بدهای این مؤلفه کارایی اقتصادی و بهره‌وری می‌توان نام برد. بازدهی اقتصادی، سرمایه‌گذاری در کارهای تولیدی، افزایش ارزش زمین و کاربست دانش بومی از سایر مؤلفه‌های این شاخص می‌باشد.
عدالت اقتصادی	رفع فقر و سازگاری با محیط مهم‌ترین معیارهای قابل تعریف در ارتباط با مؤلفه عدالت اقتصادی به شمار می‌روند. تعادل فضایی در سرمایه‌گذاری، درآمد سالانه خانوار، تفاوت درآمد به هزینه، مجموع وجوه ارسالی، درآمد خالص واقعی، میزان افزایش پس‌انداز یا درآمد خانواده، چگونگی تأمین منابع مالی و امنیت غذایی از سایر مؤلفه‌های مطرح در این شاخص است.
کیفیت زندگی	قابلیت دسترسی به خدمات بهداشتی و آموزشی، مسکن، درآمد، مقدار محرومیت، کیفیت اشتغال و درآمد، آموزش، کیفیت خدمات و مسکن و محیط، کیفیت دسترسی به اطلاعات، خوش‌بینی به آینده، رضایت از محل زندگی و تعلق مکانی، امید به آینده، نشاط در زندگی، رفع نیازهای اساسی.
مشارکت اجتماعی	تعلق مکانی، مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی و تفریحی، مشارکت در فعالیت‌های مذهبی، مشارکت در فعالیت‌های محلی، مشارکت در فعالیت‌های زیست‌محیطی، مشارکت در حفظ و نگهداری زیرساخت‌ها، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، قابلیت سازگاری، همزیستی.
امنیت اجتماعی	اتحاد و همبستگی اجتماعی، سلامت و امنیت اجتماعی، میزان طلاق و جرم، برابری و برون‌گرایی و تعامل اجتماعی، اعتماد اجتماعی، ترس از شیوع ناهنجاری‌های اجتماعی، اعتماد مدنی یا نهادی و عدالت اجتماعی.
انعطاف‌پذیری	سازگاری فناوری و تکنولوژی با محیط‌زیست، سطح حادثه‌خیزی منطقه، مدیریت مواد زائد، استفاده مجدد و بازیافت مواد و مصالح.
تنوع	حفظ تنوع پوشش گیاهی و جانوری، کیفیت محیط و جلوگیری از آلودگی‌ها، حفظ اکوسیستم‌ها (جنگل‌ها، گیاهان، موجودات زنده).

ظرفیت
تحمل‌پذیری

مصالحه بین حداکثر و بهینه‌سازی بهره‌برداری از منابع گوناگون محیط میزبان، در چارچوب حدود تغییرات قابل قبول مبتنی بر در نظرگیری اصول توسعه پایدار محیطی، سازش‌پذیری و تجدیدپذیری منابع.

ثبات و عدالت
بین نسلی

کاهش استفاده و صرفه‌جویی در مصرف انرژی، کارایی انرژی و بهینه‌سازی مصرف انرژی، استفاده از انرژی‌های تجدیدپذیر مانند باد، خورشید، امواج و زیست‌توده، استفاده از انرژی نهفته در مواد و مصالح، منابع معدنی و حفاظت از آن‌ها.

برگرفته از: مطیعی لنگرودی و شمسایی، ۱۳۸۸؛ قدیری معصوم، ۱۳۸۹؛ عنابستا و همکاران، ۱۳۹۲؛ شایان و همکاران، ۱۳۹۱؛ یاری و همکاران، ۱۳۹۰؛ کلانتری و همکاران، ۱۳۸۸؛ ضیانوش، ۱۳۸۶؛ رکن‌الدین افتخاری و آقایی، ۱۳۸۶؛ فرجی سبکبار و همکاران، ۱۳۸۹؛ فراهانی و همکاران، ۱۳۹۱؛ زارع شاه‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۲؛ تیموری و همکاران، ۱۳۹۱؛ پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰؛ فتاحی و همکاران، ۱۳۹۲؛ نسترن و همکاران، ۱۳۹۲؛ ضیانوش، ۱۳۸۶.

Yilmaz et al., 2010; Osman & Sp Spangenberg, 2004; Glasson & Wood, 2009; Bramley et al., 2006; Colantonio, 2008; Nordin, 2000).

جدول ۳. وزن محاسبه شده هر شاخص بر اساس نظام وزن دهی آنتروپی

شاخص	درجه اهمیت					مقدار آنتروپی	درجه انحراف	وزن
	۵	۴	۳	۲	۱			
ثبات اقتصادی	۱۲	۵	۱۱	۲	۰	۹۰۴۷/۰	۰۹۵۳/۰	۱۰۱۴/۰
رفاه اقتصادی	۹	۱۳	۴	۲	۲	۹۰۷۳/۰	۰۹۲۷/۰	۰۹۸۶/۰
عدالت اقتصادی	۷	۱۶	۶	۱	۰	۹۰۶۲/۰	۰۹۳۸/۰	۰۹۹۸/۰
کیفیت زندگی	۱۳	۶	۶	۵	۰	۹۰۸۹/۰	۰۹۱۱/۰	۰۹۶۹/۰
مشارکت اجتماعی	۱۸	۶	۵	۱	۰	۹۱۰۳/۰	۰۸۹۷/۰	۰۹۵۴/۰
امنیت اجتماعی	۱۴	۴	۱۰	۲	۰	۹۰۹۵/۰	۰۹۰۵/۰	۰۹۶۲/۰
انعطاف‌پذیری	۱۳	۶	۱۱	۰	۰	۹۰۹۱/۰	۰۹۰۹/۰	۰۹۶۷/۰
تنوع	۱۴	۶	۵	۲	۳	۹۱۰۳/۰	۰۸۹۷/۰	۰۹۵۴/۰
ظرفیت تحمل‌پذیری	۱۵	۸	۴	۲	۱	۹۱۰۲/۰	۰۸۹۸/۰	۰۹۵۵/۰
ثبات و عدالت بین نسلی	۱۲	۱۳	۲	۲	۱	۸۸۳۳/۰	۱۱۶۷/۰	۱۲۴۱/۰

برگرفته از: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹.

بعد از مشخص شدن وزن‌های شاخص‌های ۱۰ گانه توسعه پایدار، رتبه‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی در ایجاد توسعه پایدار بر اساس تکنیک ارسته صورت گرفته است. بر اساس نتایج این تکنیک ارزش معنوی میراث فرهنگی منطقه اورامانات با نمره‌ی ۵/۳۵۸ به‌عنوان مهم‌ترین پتانسیل و قابلیت میراث فرهنگی منطقه اورامانات و ارزش علمی میراث فرهنگی با نمره‌ی ۵/۵۵۷ به‌عنوان کم‌اهمیت‌ترین پتانسیل و ظرفیت شناسایی گردیده است (جدول ۴).

بازشناسی و اولویت‌بندی / رضوانی محمودی و قدسی

جدول ۴. مرحله‌ی تجمیع یا درجه برتری ارزش‌های ۱۱ گانه میراث فرهنگی منطقه بر یکدیگر

ارزش	ارزش تنوع زیستی	ارزش امکانات محیط‌زیست	ارزش بصری	ارزش تاریخی	ارزش معماری	ارزش اجتماعی	ارزش هنری	ارزش معنوی	ارزش آموزشی	ارزش علمی	ارزش تفریحی
ارزش تنوع زیستی		<	N	<	<	<	>	<	<	>	<
ارزش امکانات محیط‌زیست	>		>	<	<	N	>	<	N	>	N
ارزش بصری	N	<		<	<	<	N	<	>	>	<
ارزش تاریخی	>	>	>		>	>	>	N	>	>	>
ارزش معماری	>	>	>	<		>	>	<	>	>	>
ارزش اجتماعی	>	N	>	<	<		>	<	N	>	N
ارزش هنری	<	<	N	<	<	<		<	>	>	<
ارزش معنوی	>	>	>	N	>	>	>		>	>	>
ارزش آموزشی	>	N	>	>	<	N	>	<		>	N
ارزش علمی	<	<	>	<	<	<	<	<	<		<
ارزش تفریحی	>	N	>	<	<	N	>	<	N	>	

برگرفته از: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

جدول ۵. رتبه‌بندی نهایی ارزش‌های میراث فرهنگی منطقه بر اساس تکنیک ارسته

ارزش	ارزش تنوع زیستی	ارزش امکانات محیط‌زیست	ارزش بصری	ارزش تاریخی	ارزش معماری	ارزش اجتماعی	ارزش هنری	ارزش معنوی	ارزش آموزشی	ارزش علمی	ارزش تفریحی
نمره	۶۳۱	۵۴۸	۵/۶۷۲	۵/۳۶۷	۵/۴۴۴	۵/۵۲۰	۶۷۵	۵/۳۵۸	۵/۵۵۷	۸۳۳	۴۹۷
رتبه	۸	۶	۹	۲	۳	۵	۱۰	۱	۷	۱۱	۴

برگرفته از: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۹

نتیجه‌گیری

بخش اول پژوهش در راستای شناسایی پتانسیل‌ها و ظرفیت‌های میراث فرهنگی منطقه‌ی اورامانات طراحی گردیده است. به‌منظور پاسخگویی به این سؤال از مطالعه‌ی اسنادی، مشاهدات و مصاحبه با جامعه آماری کارشناسان و مدیران سازمان میراث فرهنگی استان کردستان و کرمانشاه و ادارات این سازمان در شهرستان‌های مورد مطالعه استفاده گردیده

است. بر اساس مطالعه‌ی اسنادی و مصاحبه‌های صورت گرفته با کارشناسان ۴۶ ظرفیت شناسایی و در قالب ۱۱ ارزش مطابق بر دسته‌بندی میراث فرهنگی توسط میچل (۲۰۰۵) بازگذاری و ارائه گردید. از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های شناسایی شده می‌توان به مواردی هم‌چون اجرای مراسم آئینی و اجتماعی چون مناسک زیارتی پیرشالیار و مراسم کمسای، وجود آرامگاه‌ها، درختان مقدس، مراسم عرفانی رقص و سماع در قالب ارزش معنوی میراث فرهنگی، گونه‌های مسکونی قدیمی، آرام‌گاه، چله خانه و باغ‌های تاریخی همچون باغ پیرشالیار، بقایای قلعه‌های تاریخی در قالب ارزش تاریخی میراث فرهنگی منطقه، گونه معماری مسکونی در منطقه (معماری و بافت روستاها متشکل از معماری خشکه‌چین و بافت پلکانی، معماری منطبق بر توپوگرافی منطقه)، گونه معماری ییلاق، تراس‌بندی برای کشاورزی، خانه پیرشالیار، پل‌های بافته شده با شاخه درختان، ارتباط مستقیم معماری با طبیعت پیرامونی در منطقه، معماری تمام سنگی روستاهای منطقه در قالب ارزش معماری میراث فرهنگی، سیستم مدیریت محلی همچون نحوه مدیریت آب کشاورزی در منطقه، الگوی زندگی مشارکت جمعی، آداب و رسوم سنتی منطقه در ارتباط با ازدواج همچون مراسم پخت آش مراسم عروسی، ویژگی‌های قومی و مذهبی، بازی‌های محلی (زه لنگ له وپا، هه لور پلور ته کامه، خه لاتی مه لاتی و غیره)، گویش‌های محلی (هورامی و جافی)، جشنواره‌های مرتبط با محصولات کشاورزی منطقه همچون جشن انار در سروآباد و توت‌فرنگی در سنندج در قالب ارزش اجتماعی میراث فرهنگی منطقه و غیره اشاره کرد. به‌طور کلی ارزش‌های میراث فرهنگی شناسایی شده در منطقه‌ی اورامانات شامل ارزش تنوع زیستی، امکانات محیط‌زیست، ارزش بصری، تاریخی، معماری، اجتماعی، هنری، معنوی، آموزشی، علمی و تفریحی است.

در بخش دوم که به‌منظور اولویت‌بندی ارزش‌های میراث فرهنگی در تحقق توسعه‌ی پایدار منطقه، بر اساس تکنیک ارسته انجام گرفت ارزش معنوی میراث فرهنگی منطقه شامل ظرفیت‌هایی همچون اجرای مراسم آئینی و اجتماعی همچون مناسک زیارتی پیر شالیار و مراسم کمسای، وجود آرام‌گاه‌ها، درختان مقدس، مراسم عرفانی رقص و سماع با جمع نمره ۵/۳۵۸ به عنوان مهمترین ارزش تأثیرگذار میراث فرهنگی در تحقق توسعه‌ی پایدار شناسایی گردیده است. بعد از ارزش معنوی، ارزش تاریخی با جمع نمره ۵/۳۶۷ در رتبه‌ی دوم، ارزش معماری با جمع نمره ۵/۴۴۴ در رتبه‌ی سوم، تفریحی با ۴۹۷ در رتبه چهارم، اجتماعی با ۵/۵۲۰ در رتبه‌ی پنجم، ارزش محیط‌زیستی با نمره ۶۳۱ در رتبه‌ی ششم، ارزش آموزشی با نمره ۵/۵۵۷ در رتبه هفتم، تنوع زیستی با نمره ۶۳۱ در رتبه هشتم، ارزش بصری با نمره ۵/۶۷۲ در رتبه‌ی نهم، ارزش هنری با نمره ۶۷۵ در رتبه‌ی دهم و در جایگاه آخر ارزش علمی با نمره ۸۳۳ در رتبه‌ی یازدهم قرار گرفت. در این راستا جامعه آماری مصاحبه شونده اذعان نموده‌اند مراسم مذهبی پیرشالیار و مراسم کمسای سالانه پذیرای بسیاری از گردشگران از سراسر کشور علی‌الخصوص کردهای ایران به منطقه اورامانات می‌گردد. ایشان حفظ این مراسم و سنتی بودن این مراسم و به نوعی منحصر به فرد بودن آن در منطقه را از مهم‌ترین جذابیت این مراسم دانسته و بر ایفای نقش این مراسم در توسعه در بعد اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی تأکید کرده‌اند.

بنابراین بر اساس نتایج پژوهش میراث فرهنگی منطقه اورامانات دارای ۴۶ ظرفیت در قالب ۱۱ ارزش می‌باشد که از میان این ارزش‌ها، به ترتیب ارزش‌های معنوی، تاریخی، معماری، تفریحی، اجتماعی، امکانات زیست‌محیطی دارای بالاترین اهمیت در نقش‌آفرینی میراث فرهنگی بوده و به‌عنوان مهم‌ترین پتانسیل‌های میراث فرهنگی منطقه معرفی گردیده‌اند.

منابع

سازمان جهانی جهانگردی. (۱۳۸۱). برنامه‌ریزی ملی و منطقه‌ای جهانگردی. تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی. اردلان، حمیدرضا، احمدی، مهدی (۱۳۹۲). موسیقی اورامان، فصلنامه‌ی هنرهای نمایشی و موسیقی، شماره ۷، صص ۱۱۴-۹۱. ایمانیان، جاوید؛ جعفر میرکتولی و عالیه ملک شاهکویی (۱۳۹۳)، بازشناسی ارزش‌های میراث تاریخی در بافت قدیم گرگان و کاربرد آن در توسعه شهری، همایش ملی مهندسی عمران، معماری و مدیریت پایدار شهری، گرگان.

بازشناسی و اولویت‌بندی / رضوانی محمودی و قدسی

بحرالعلومی، محمدحسین؛ نصرالهی، عبدالله (۱۳۹۴)، حفاظت از میراث فرهنگی، سرآمدی بر توسعه پایدار، مجموعه همایش میراث فرهنگی و توسعه پایدار.

بهرام‌جردی، سمیه، حناچی، پیروز، رضانی، لاله، نظام، مهدیار (۱۳۹۶)، بازشناسی مفهوم ارزش در حفاظت منظر فرهنگی اورامان تخت، پژوهش‌های انسان‌شناسی ایران، دوره ۷، شماره ۱، صص ۵۰-۳۱.

پرویزی، رزیتا (۱۳۹۴)، بررسی تأثیر شناخت میراث فرهنگی بر هویت ملی در جهت توسعه پایدار، مجموعه همایش میراث فرهنگی و توسعه پایدار.

پورطاهری، مهدی، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا و حسینی، نعمت‌اله (۱۳۹۰)، نقش میراث فرهنگی در کیفیت زندگی ساکنان روستایی بخش مرکزی شهرستان لامرد، فصلنامه‌ی فضای جغرافیایی، شماره ۳۳، صص ۱۰۰-۸۳.

تیموری، ایرج، فرهودی، رحمت‌اله، رهنمایی، محمدتقی، قرخلو، مهدی (۱۳۹۱)، ارزیابی پایداری اجتماعی با استفاده از منطق فازی (مطالعه موردی: شهر تهران)، جغرافیا، سال ۱۰، شماره ۳۵، صص ۱۹-۲۵.

حنیفی، پردیس، ابراهیمی، امین، بلادی، سید احسان (۱۳۹۴)، بازشناسی منظر فرهنگی - آیینی اورامان با تأکید بر مراسم زیارت پیرشالیار، دو فصلنامه‌ی پژوهش‌های منظر شهری، سال دوم، شماره ۴، صص ۹۷-۴۷.

چراغچی، سوسن (۱۳۸۲)، رهنمودهای مدیریت برای محوطه‌های میراث فرهنگی، سازمان میراث فرهنگی، تهران.

رضوانی، علی‌اصغر (۱۳۷۹)، حفاظت مشترک از میراث فرهنگی و طبیعی برای دستیابی به توسعه پایدار، مجله‌ی دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی اصفهان (مطالعات و پژوهش‌های دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی)، شماره ۲۳-۲۲، صص ۱۴-۱.

رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷)، توسعه‌ی گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

زارع شاه‌آبادی، اکبر، حاجی‌زاده، مسعود، زارع بیدکی، خدیجه (۱۳۹۲)، سنجش پایداری اجتماعی در بین محله‌های قدیم و جدید شهر یزد، مطالعات جامعه‌شناختی شهری، سال سوم، شماره ۷، صص ۱۳۴-۱۰۵.

شادمهر، عبدالکریم؛ و امیریان، سعید (۱۳۹۴)، بررسی اثرگذاری ثبت آثار تاریخی بر توسعه‌ی گردشگری ایران، مجموعه همایش میراث فرهنگی و توسعه پایدار.

شایان، حمید، تقیلو، علی‌اکبر، خسرو بیگی، رضا (۱۳۹۱)، تحلیل نقش مشارکت مردم در پایداری اقتصاد روستایی در دهستان ایجرود بالا، مجله‌ی جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، شماره ۱۹، صص ۹۳-۷۱.

صفاری، باقی، محمدی، حمزه (۱۳۸۴)، بازی‌های محلی اورامان، ماهنامه زیربار، شماره ۵۹-۵۸، صص ۱۷۱-۱۵۵.

ضرغام بروجنی، حمید، بهشتی، سید محمد (۱۳۹۴)، سهم میراث فرهنگی در توسعه پایدار گردشگری جمهوری اسلامی ایران، نخستین همایش ملی میراث فرهنگی و توسعه پایدار.

ضیانوش، م (۱۳۸۶)، توسعه پایدار روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی در دهستان کوهین شهرستان کبودرآهنگ، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران.

طالب نیا، پویا و یوسفوند، مهدی (۱۳۹۵)، تبیین نقش حفاظت از میراث فرهنگی در توسعه پایدار روستایی منطقه اورامانات، سومین کنفرانس بین‌المللی علوم جغرافیایی، شیراز.

طالبیان، محمدحسن؛ میناقیان غلامرضا (۱۳۹۴)، درک مفهوم توسعه و چالش حفاظت از میراث فرهنگی، مجموعه همایش میراث فرهنگی و توسعه پایدار.

عباس‌یزاده، مظفر، محمد مرادی، اصغر و سلطان احمدی، الناز (۱۳۹۴)، نقش ارزش‌های میراث معماری و شهری در توسعه گردشگری فرهنگی (مطالعه موردی: بافت تاریخی ارومیه)، فصلنامه‌ی مطالعات شهری، شماره ۱۴، صص ۷۷-۸۹.

عنابستانی، علی‌اکبر و همکاران (۱۳۹۲)، ارزیابی پایداری اقتصادی در مناطق روستایی با استفاده از فن تصمیم‌گیری چند معیاره تخصیص خطی، جغرافیا و مطالعات محیطی، سال اول، شماره ۴، صص ۱۴۰-۱۱۸.

فتاحی، احداله، بیات، ناصر، امیری، علی، نعمتی، رضا (۱۳۹۲)، سنجش و اولویت‌بندی پایداری اجتماعی مناطق روستایی شهرستان دلفان با استفاده از مدل تصمیم‌گیری ویکور (مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی)، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۳، شماره ۱۱، صص ۷۸-۶۵.

فراهانی، حسین، جوانی، خدیجه و کرمی دهکردی، اسماعیل (۱۳۹۱)، تحلیل پایداری اجتماعی - اقتصادی تولید زعفران و تأثیر آن بر توسعه روستایی در دهستان بالا ولایت شهرستان تربت حیدریه، فصلنامه‌ی اقتصاد و فضا توسعه روستایی، سال یکم، شماره ۲، صص ۱۱۲-۹۵.

فرجی سبکبار، حسنعلی، بدری، سید علی، مطیعی لنگرودی و سید حسن، شرفی، حجت اله (۱۳۸۹)، سنجش میزان پایداری نواحی روستایی بر مبنای مدل تحلیل شبکه در شهرستان فسا، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، صص ۱۵۶-۱۳۵.

قدیری معصوم، مجتبی (۱۳۸۹)، پایداری اقتصادی و رابطه آن با ویژگی‌های مکانی-فضایی: مطالعه‌ی موردی روستاهای دهستان کوهین، کبودرآهنگ، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۳، شماره ۲، صص ۲۹-۱.

کامکار، بهنام و عبدالحمید مهدوی دامغانی (۱۳۸۷)، مبانی کشاورزی پایدار، مشهد، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد.

کلاتری، خلیل، اسدی، علی، چوپچیان، شهلا (۱۳۸۸)، تدوین و اعتبارسنجی شاخص‌های توسعه‌ی پایدار مناطق روستایی، مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، سال اول، شماره ۲، صص ۸۶-۶۹.

گیاهی، حسن و متشکری، حسین (۱۳۹۴)، بررسی نقش و اهمیت احیای آثار تاریخی در توسعه‌ی پایدار و گردشگری (نمونه موردی: محوطه‌ی تاریخی سنگ بست فریمان)، مجموعه همایش میراث فرهنگی و توسعه‌ی پایدار.

حجت، مهدی (۱۳۸۰)، میراث فرهنگی در ایران؛ سیاست‌ها برای یک کشور اسلامی، تهران، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور.

مردانی، ایوب و دانا، محمدی (۱۳۹۰)، بازشناسی تأثیر معماری بومی در طراحی پایدار سکونت‌گاه‌های کوهستانی منطقه‌ی اورامانات، اولین همایش منطقه‌ای عمران و معماری، آموزشکده فنی و حرفه‌ای سما، واحد آیت الله آملی، شهر آمل.

مطیعی لنگرودی، سید حسن و شمسایی، ابراهیم (۱۳۸۸)، توسعه و کشاورزی پایدار (از دیدگاه اقتصاد روستایی)، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

مولانایی، صلاح‌الدین، سلیمانی، سارا (۱۳۹۵)، بازشناخت مؤلفه‌های هویت اصیل معماری بومی ایران در غرب کشور، معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره ۱۷، صص ۱۲۷-۱۱۵.

نسترن، مهین، قاسمی، وحید، هادی زاده، صادق (۱۳۹۲)، ارزیابی شاخص‌های پایداری اجتماعی با استفاده از فرایند تحلیل شبکه، جامعه‌شناسی کاربردی، سال ۲۴، شماره ۳، صص ۱۷۳-۱۵۵.

نقره‌کار، عبدالحمید و همکاران (۱۳۹۱)، بازشناخت هویت اصیل معماری و شهرسازی ایران بر پایه‌ی نمادهایی از معماری اورامان، همایش ملی معماری و شهرسازی ایران-اسلامی، موسسه آموزش عالی خاوران، مشهد.

ورهرام، فرهاد (۱۳۷۳)، مونوگرافی روستای اورامان تخت و برگزاری مراسم پیرشالیار، تحقیق برای فیلم، دفتر مطالعات هامون، سازمان برنامه و بودجه‌ی کشور.

یاری، ارسطو، بدری، علی، پورطاهری، مهدی و فرجی سبکبار، حسن (۱۳۹۰)، سنجش و ارزیابی پایداری حوزه روستایی کلان‌شهر تهران، پژوهش‌های روستایی، سال دوم، شماره ۴، صص ۱۲۰-۸۹.

- Bashi, E (2015), Cultural Heritage of Albania–A Fabulous Economic Source for the Sustainable Economic Development of Tourism. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 188:89-94.
- Bounhiss M. (2010), Sustainable development, cultural heritage and community empowerment: current trends and practices in Moroccan culture: City University London.
- Bramley, G.N. and Dempsey et al. 2006. What is „social sustainability“and how do our existing urban forms perform in nurturing it?
- Colantonio, A. (2008). "Traditional and Emerging Prospects in Social Sustainability." *Measuring Social Sustainability: Best Practice from Urban Renewal in the EU 2008/02: EIBURS Working Paper Series*.
- Glasson, J. and Wood, G. (2009). "Urban regeneration and impact assessment for social sustainability." *Impact Assessment and Project Appraisal* 11(4): 283.
- Nordin, M. (2000), Indicators of Sustainable Development: The Malaysian Perspective, Universiti Kebangsaan, Malaysia.
- Osman I and Spangenberg J.H. (2002), Assessing Social Sustainability the Social Dimension of Sustainability in a Socio-Economic Scenario, Presented at the 7th Biennial Conference of the International Society for Ecological Economics "in Sousse (Tunisia), pp: 1-20.
- Rashid MSA (2016), Understanding the Past for a Sustainable Future: Cultural Mapping of Malay Heritage. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 170:10-7.
- World Tourism Organization (2018), WTO Tourism Highlights.
- Yilmaz, B.; Dasedemir, I.; Atmis, E.; and Lise, W. (2010), "Factors affecting rural development in Turkey: Bartın case study". *Journal of Forest Policy and Economics*, Vol. 12, No. 4, pp. 239-249